

Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego

z dnia 25 lutego 1999 r.

III ZP 34/98

Przewodniczący: Prezes SN Jan Wasilewski, Sędziowie SN: Teresa Flemming-Kulesza (współsprawozdawca), Andrzej Kijowski, Jerzy Kwaśniewski, Henryk Pietrzkowski, Walerian Sanetra, Jadwiga Skibińska-Adamowicz (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, z udziałem Prokuratora Prokuratury Krajowej Jana Szewczyka, po rozpoznaniu na posiedzeniu w dniu 25 lutego 1999 r. zagadnienia prawnego, przekazanego przez skład trzech sędziów Sądu Najwyższego postanowieniem z dnia 27 października 1998 r., sygn. akt I PKN 383/98

Czy dopuszczalna jest apelacja powoda od wyroku, w którym sąd pierwszej instancji na podstawie art. 477¹ § 2 KPC w związku z art. 8 KP i art. 56 KP zasądził odszkodowanie w miejsce żadanego przywrócenia do pracy i nie oddalił powództwa w żadnym zakresie ?

p o d j ą ł następującą uchwałę:

Dopuszczalna jest apelacja powoda od wyroku, w którym sąd pierwszej instancji na podstawie art. 477¹ § 2 KPC w związku z art. 8 KP i art. 56 KP zasądził odszkodowanie w miejsce żadanego przywrócenia do pracy i nie oddalił powództwa w żadnym zakresie.

U z a s a d n i e n i e

Sąd Najwyższy na podstawie art. 393¹⁴ KPC przekazał powiększonemu składowi Sądu Najwyższego do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sformułowane w postanowieniu z dnia 27 października 1998 r., zaznaczając również, że wywołało ono rozbieżności w orzecznictwie tego Sądu.

Zagadnienie to wyłoniło się przy rozpoznawaniu kasacji od wyroku Sądu Wojewódzkiego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Toruniu z dnia 21 maja 1998 r. [...] wydanego w sprawie o przywrócenie do pracy, na tle następującego stanu faktycznego. Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne - Spółka z o.o. w W., będące pracodawcą powoda Włodzimierza D., rozwiązało z nim bez wypowiedzenia umowę o pracę na podstawie art. 52 § 1 pkt 1 KP. Powód wystąpił z pozwem o przywrócenie go do pracy na poprzednio zajmowanym stanowisku, przed czym broniła się strona pozwana. Sąd Rejonowy-Sąd Pracy we Włocławku wyrokiem z dnia 19 grudnia 1997 r. zasądził na rzecz powoda kwotę 2.650,32 zł tytułem odszkodowania za niezgodne z prawem rozwiązanie umowy o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika i nie oddalił powództwa w zakresie żądania przywrócenia do pracy. Sąd Rejonowy uznał, że roszczenie o przywrócenie do pracy jest sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa (art. 477¹ § 2 KPC w związku z art. 8 i art. 56 § 1 KP). Od powyższego wyroku powód wniósł apelację, w której podtrzymał żądanie przywrócenia do pracy. Sąd Wojewódzki-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Toruniu postanowieniem z dnia 21 maja 1998 r. odrzucił apelację powoda. Uznał, że wyrok Sądu pierwszej instancji nie zawiera rozstrzygnięcia o żądaniu przywrócenia do pracy, które jest konieczne, gdy sąd pracy – zamiast zgłoszonego przez pracownika roszczenia o przywrócenie do pracy – zasądza na jego rzecz odszkodowanie. W związku z tym nieoddalenie przez Sąd Rejonowy powództwa o przywrócenie do pracy oznacza brak w tym przedmiocie orzeczenia, które podlegałoby zaskarżeniu.

Od powyższego postanowienia powód złożył kasację, w której zarzucił naruszenie art. 477¹ § 2 KPC, polegające na przyjęciu, że Sąd Rejonowy zasądzając odszkodowanie, powinien zamieścić w wyroku rozstrzygnięcie o żądaniu przywrócenia powoda do pracy. Zdaniem skarżącego, jeżeli pracownik dokonał wyboru jednego z przysługujących mu alternatywnie roszczeń, a zgłoszone roszczenie okaże się nieuzasadnione, to zgodnie z wskazanym przepisem sąd pracy może także z urzędu uwzględnić inne roszczenie alternatywne. Nie ma jednak jednoznacznej podstawy do wniosku, że sąd, orzekając o odszkodowaniu zgodnie z art. 56 KP w związku z art. 477¹ § 2 KPC i art. 58 KP, powinien jednocześnie orzec o oddaleniu powództwa o przywrócenie do pracy. Wprawdzie prima facie można by sądzić, że brak takiego orzeczenia jest równoznaczny z brakiem przedmiotu zaskarżenia, jednak można też przyjąć, że zasądzenie odszkodowania, które stosownie do wymienionych przepisów może mieć miejsce jedynie w razie stwierdzenia niecelowości przywrócenia do pracy,

jest równoznaczne z oddaleniem roszczenia o przywrócenie do pracy. Gdyby bowiem sąd uznał roszczenie za niezasadne, oddaliłby powództwo w całości. Zatem – zdaniem skarżącego – zasądzenie odszkodowania jest w gruncie rzeczy odmową uznania roszczenia o przywrócenie do pracy i, mimo braku rozstrzygnięcia w tym zakresie, nie powinno rodzić niemożności wniesienia apelacji przez powoda.

Sąd Najwyższy, uzasadniając istnienie rozbieżności w orzecznictwie, powołał się na wyrok z dnia 15 czerwca 1993 r., I PRN 64/93 (PiZS 1994 nr 2, s. 60), w którym Sąd Najwyższy rozpoznający tę sprawę przyjął, że jeżeli pracownik dokonał wyboru jednego z roszczeń przewidzianych alternatywnie w art. 56 KP, to sąd pracy przyznając jedno z nich, nie ma obowiązku orzekać o oddaleniu drugiego. Za dopuszczalne zatem należy uznać skierowanie rewizji (także rewizji nadzwyczajnej) przeciwko takiemu orzeczeniu i żądanie przyznania innego roszczenia niż uwzględnione. Natomiast w wyroku z dnia 19 grudnia 1997 r., I PKN 448/97 (OSNAPiUS 1998 nr 22, poz. 649) Sąd Najwyższy przedstawił odmienną wykładnię. Stwierdził bowiem, że apelacja powoda od wyroku zasądzającego na jego rzecz odszkodowanie na podstawie art. 45 § 2 KP, zamiast żądanego przywrócenia do pracy, bez oddalenia powództwa dotyczącego tego żądania, podlega odrzuceniu jako złożona od nieistniejącego orzeczenia.

Sąd Najwyższy przedstawiając zagadnienie prawne zauważył ponadto, że taka sytuacja procesowa jak przy zastosowaniu normy z art. 477¹ § 2 KPC istnieje również przy stosowaniu art. 45 § 2 KP, zarówno w odniesieniu do wypowiedzenia umowy o pracę, jak i – w związku z art. 56 § 2 KP – do rozwiązania umowy o pracę bez wypowiedzenia, kiedy to sąd pracy może wbrew wyborowi pracownika uznać przywrócenie go do pracy za niemożliwe lub niecelowe. Problem ten wystąpił na przykład w sprawach I PKN 277/98, I PKN 253/98 i I PKN 299/98, które oczekują na rozstrzygnięcie.

Zdaniem Sądu Najwyższego w składzie przedstawiającym zagadnienie prawne, podobny problem pojawia się przy stosowaniu art. 477¹ § 1 KPC (art. 321 § 2 KPC) w razie wydania wyroku orzekającego o roszczeniach, które wynikają z faktów przytoczonych przez pracownika, lecz nie objętych żądaniem lub zgłoszonych w rozmiarze mniejszym niż usprawiedliwiony wynikiem postępowania, gdy jednocześnie sąd nie orzeka o oddaleniu powództwa lub nawet gdy orzeka o oddaleniu części zgłoszonych roszczeń. Powstaje bowiem wtedy kwestia, czy jest możliwe zaskarżenie przez powoda roszczeń przez niego nie zgłoszonych, uznanych pośrednio przez

sąd za niezasadne, wskutek zasądzenia ich w mniejszym rozmiarze niż – zdaniem powoda – należało. W tym przedmiocie Sąd Najwyższy przytoczył orzeczenia: z dnia 4 listopada 1965 r., I PR 366/65 (OSPİKA 1966 z. 7-8, poz. 172), z dnia 16 maja 1969 r., II PR 131/69 (Biuletyn Informacyjny SN 1969 nr 12, poz. 209) oraz z dnia 27 września 1973 r., III CRN 223/73 (OSNCP 1974 z. 7-8, poz. 134), w których wyrażony został pogląd, że gdy w sprawie, której zakres nie zależy od treści żądania pozwu, sąd – wbrew wynikom postępowania – nie orzekł o roszczeniu nie zgłoszonym w żądaniu lub przyznał je w rozmiarze mniejszym niż należało, osobie zainteresowanej służy prawo zgłoszenia wniosku o uzupełnienie wyroku stosownie do art. 351 § 1 KPC albo osobne powództwo o pominiętą część roszczeń. W postanowieniu z dnia 21 grudnia 1981 r., I PRN 96/81 (OSNCP 1982 z. 5-6, poz. 87), a zwłaszcza w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 30 maja 1966 r., III PZP 15/66 (OSNCP 1966 z. 12, poz. 264) Sąd Najwyższy wyjaśnił, że oddalenie przez sąd zgłoszonego żądania nie stanowi oddalenia roszczenia, które wynikało z tej samej podstawy faktycznej lub prawnej co zgłoszone żądanie, a którego pracownik nie zgłosił w toku postępowania. Oznacza to, że roszczenie ponad to, co sąd zasądził, nie zostało jeszcze rozstrzygnięte i w tym zakresie powód, jeżeli nie zgłosił wniosku o uzupełnienie wyroku, ma otwartą drogę do procesu o dalsze roszczenia lub o dalszą część roszczenia. Przepisy art. 321 § 2 i art. 475 § 1 KPC zobowiązują sąd do rozpoznania całości roszczeń wynikających z faktów przytoczonych przez powoda i jeżeli wynik postępowania to usprawiedliwia, do wydania orzeczenia w sensie pozytywnym o roszczeniu nie zgłoszonym w żądaniu lub zgłoszonym w rozmiarze mniejszym niż należało. Przepisy te nie dają jednak sądowi prawa do orzekania w sensie negatywnym o roszczeniach nie objętych żądaniem.

Sąd Najwyższy, przedstawiając poglądy judykatury co do charakteru norm z art. 321 § 2 i art. 475 § 1 KPC (temu drugiemu przepisowi odpowiada obecnie art. 477¹ § 1 KPC) podkreślił, że przepisy art. 477¹ § 2 KPC i art. 45 § 2 KP są odmienne od art. 477¹ § 1 KP. Wprawdzie wprowadzają również instytucję orzekania przez sąd o roszczeniach nie zgłoszonych przez powoda, lecz ich istotą jest orzekanie niejako wbrew woli powoda: sąd bowiem zamiast o przywróceniu do pracy orzeka o odszkodowaniu, kierując się przesłanką bezzasadności (art. 477¹ § 2 KPC w związku z art. 8 KP), niecelowości lub niemożliwości (art. 45 § 2 KP) przywrócenia do pracy. Zawsze jednak przy tego rodzaju orzeczeniach sąd obejmuje zakresem swego rozstrzygnięcia rozważenie zasadności żądania przywrócenia do pracy, gdyż po to, by mógł w

miejsce tego żądania zasądzić odszkodowanie, musi uznać, że jest ono bezzasadne lub niecelowe (niemożliwe). Wobec tego powagą rzeczy osądzonej wyroku zasądzającego odszkodowanie jest także objęte roszczenie o przywrócenie do pracy, co oznacza, że istnieje przedmiot, który może być zaskarżony przez powoda. Konsekwencją tego stanowiska jest stwierdzenie, że w takiej sytuacji niemożliwe staje się uzupełnienie wyroku z powodu wyłączenia konkurencji między wnioskiem o uzupełnienie wyroku a jego zaskarżeniem.

Co do powagi rzeczy osądzonej Sąd Najwyższy przytoczył pogląd W.Siedleckiego wyrażony w glosie do uchwały z dnia 30 maja 1966 r., III PZP 15/66 (OSPiKA 1967 nr 5, poz. 112), według którego o granicach przedmiotowych (a także podmiotowych) powagi rzeczy osądzonej prawomocnego wyroku decyduje – w myśl art. 366 KPC – wyłącznie faktyczny w danej sprawie przedmiot rozstrzygnięcia, a nie żądanie powoda zgłoszone w pozwie lub podczas procesu. W przepisie tym nie ma bowiem żadnej wzmianki o żądaniu powoda lub żądaniach stron, a jedynie przedmiot rozstrzygnięcia sądu został powiązany z „podstawą sporu”. Przez tę podstawę należy zaś rozumieć zespół okoliczności faktycznych, z których wynikły roszczenia powoda, ponieważ to było przyczyną sporu. Gdy chodzi o podstawę sporu w sprawie, w której sąd nie jest związany żądaniem pozwu, to jest nią również zespół okoliczności faktycznych, z których powód wyprowadza swoje żądanie, gdyż tak właśnie stanowi Kodeks postępowania cywilnego (art. 321 § 2 KPC). Jeżeli więc sąd zajął się badaniem nie zgłoszonych roszczeń i wydał co do nich rozstrzygnięcie, to powagą rzeczy osądzonej zostaną objęte te roszczenia, gdyż zgodnie z art. 366 KPC one stanowiły przedmiot rozstrzygnięcia. Gdyby natomiast sąd przyjął, że roszczenia takie nie istnieją bądź są nieuzasadnione, czemu dał wyraz w uzasadnieniu wyroku, to wyrok stosownie do art. 366 KPC korzysta z powagi rzeczy osądzonej.

Prokurator Prokuratury Krajowej wniósł o udzielenie na przedstawione zagadnienie prawne następującej odpowiedzi: „Od wyroku sądu pierwszej instancji zasądzającego na podstawie art. 477¹ § 2 KPC w związku z art. 8 KP i art. 56 KP na rzecz powoda odszkodowanie, zamiast żądanego przywrócenia do pracy, przysługuje apelacja także wówczas, gdy w sentencji wydanego orzeczenia, mimo iż powinno, nie zostało zamieszczone rozstrzygnięcie oddalające powództwo o przywrócenie do pracy”.

Sąd Najwyższy podejmując uchwałę o treści przytoczonej w sentencji miał na uwadze, co następuje:

Rozstrzygnięcie przedstawionego zagadnienia prawnego wymaga omówienia kilku instytucji prawnych zawartych w przepisach prawa materialnego i prawa procesowego. Na pierwszy plan wysuwa się kwestia świadczeń przemiannych, nazywanych również alternatywnymi. Kodeks pracy, aczkolwiek nie posiada własnej ich definicji, zawiera przepisy przewidujące roszczenia alternatywne (art. 45 i art. 56), zaś Kodeks postępowania cywilnego w przepisach dotyczących postępowania z zakresu prawa pracy przewiduje w określonych warunkach możliwość orzekania o nich przez sąd z urzędu (art. 477¹ § 2 KPC). Niezbędne zatem stało się wyjaśnienie ich istoty według przepisów Kodeksu cywilnego, przede wszystkim w celu określenia następstw wyboru świadczenia. Do posłużenia się przepisami tego Kodeksu uprawnia art. 300 KP, który jednocześnie określa granice, w jakich jest to dopuszczalne.

I

Przepis art. 365 § 1 KC stanowi, że jeżeli dłużnik jest zobowiązany w ten sposób, że wykonanie zobowiązania może nastąpić przez spełnienie jednego z kilku świadczeń (zobowiązanie przemienne), to wybór świadczenia należy do dłużnika, chyba że z czynności prawnej, z ustawy lub z okoliczności wynika, iż uprawnionym do wyboru jest wierzyciel lub osoba trzecia. Z przytoczonego przepisu wynika więc, że wykonanie zobowiązania przemiannego następuje przez spełnienie jednego z dwóch (lub więcej) świadczeń oraz że zasadą jest, iż wybór świadczenia należy do dłużnika. Zasada ta doznaje wyłączenia, gdy czynność prawna (z reguły umowa) lub przepis ustawy przyznaje to uprawnienie wierzycielowi lub osobie trzeciej albo gdy w braku określenia w czynności prawnej osoby uprawnionej do wyboru, z okoliczności wynika, że jest nią wierzyciel. Źródłem zobowiązania przemiannego jest ustawa lub czynność prawna, zatem w nich należy poszukiwać odpowiedzi na pytanie, kto w konkretnym przypadku jest uprawniony do dokonania wyboru świadczenia. Stosownie do art. 365 § 2 KC wybór świadczenia następuje przez złożenie oświadczenia woli drugiej stronie i powoduje, że od tej chwili zobowiązanie dłużnika ogranicza się do wybranego świadczenia z takim skutkiem, jakby zobowiązanie obejmowało od początku tylko to świadczenie. W piśmiennictwie dotyczącym zobowiązań przemiannych przyjmuje się, że do oświadczenia o wyborze świadczenia stosuje się przepisy o oświadczeniach woli, w związku z czym zmiana dokonanego wyboru jest dopusz-

czalna – poza przypadkiem nieważności lub skutecznego uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o wyborze złożonego pod wpływem błędu lub groźby – za zgodą drugiej strony (art. 60-62 KC). Przyjmuje się również, że wierzyciel uprawniony do wyboru może go dokonać także przez wytoczenie powództwa o jedno ze świadczeń (tak: Kodeks cywilny Komentarz pod redakcją Z. Resicha, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1972 tom II, s. 886 – 887 i Komentarz do Kodeksu cywilnego (praca zbiorowa) Księga trzecia Zobowiązania, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1996, tom I, s. 69 - 71). Skoro więc oświadczenie o wyborze świadczenia stanowi oświadczenie woli, to na gruncie przepisów Kodeksu cywilnego trzeba przyjąć, że wybór dokonany przez wierzyciela – gdy on jest osobą uprawnioną do wyboru – jest wiążący, a wydany wyrok powinien respektować jego prawo. Spełnienie świadczenia przez dłużnika powoduje wygaśnięcie zobowiązania, a tym samym wygaśnięcie pozostałych roszczeń alternatywnych.

II

Według Kodeksu pracy, wyraźnie nazwanymi roszczeniami alternatywnymi są: w razie wypowiedzenia umowy o pracę zawartej na czas nie określony – żądanie uznania wypowiedzenia za bezskuteczne, a gdy umowa uległa już rozwiązaniu – przywrócenia do pracy na poprzednich warunkach i żądanie odszkodowania (art. 45 § 1 KP) oraz w razie rozwiązania umowy o pracę bez wypowiedzenia – żądanie przywrócenia do pracy na poprzednich warunkach i żądanie odszkodowania (art. 56 § 1 KP).

W myśl art. 45 § 1 KP nieuzasadnione lub niezgodne z prawem wypowiedzenie umowy o pracę przez pracodawcę uprawnia pracownika do jednego z roszczeń przewidzianych w tym przepisie, pozostawiając mu także wybór roszczenia. Wynika to nie tylko z zawartego w przepisie sformułowania: „ - stosownie do żądania pracownika -”, stanowiącego dla sądu pracy dyrektywę przy rozstrzyganiu sprawy wniesionej przez pracownika w związku z wypowiedzeniem mu umowy o pracę, ale także ze wzmocnienia tego wyrażenia przez wydzielenie go z tekstu dwoma znakami interpunkcyjnymi, tj. myślnikami. Również w art. 56 § 1 KP wybór roszczenia został pozostawiony pracownikowi, chociaż przepis ten nie akcentuje przysługującego mu prawa wyboru roszczenia w taki sposób, jak czyni to art. 45 § 1 KP. Nie ulega jednak wątpliwości, że mimo brakującego w treści art. 56 § 1 KP zwrotu: „stosownie do żądania pracownika”, wybór roszczenia także według tego przepisu należy do pracownika. Z art. 45 § 2 KP, który z mocy art. 56 § 2 KP ma zastosowanie do roszczeń

pracownika w razie niezgodnego z prawem rozwiązania przez pracodawcę umowy o pracę bez wypowiedzenia, wynika bowiem, że tylko w warunkach w nim przewidzianych sąd pracy może nie uwzględnić żądania przywrócenia do pracy, czyli żądania wybranego i zgłoszonego przez pracownika.

Analiza językowa przepisów art. 45 § 1 i art. 56 § 1 KP w związku z art. 45 § 2 KP uprawnia przeto do wniosku, że źródłem roszczeń alternatywnych pracownika zwolnionego z pracy za wypowiedzeniem lub bez wypowiedzenia, przysługujących mu z tytułu tego zwolnienia, jest ustawa - Kodeks pracy oraz że według tej ustawy zasadą jest, iż wybór roszczenia należy do pracownika. Pod tym więc względem unormowanie dotyczące roszczeń przemianych znajdujące się w Kodeksie pracy nie odbiega od unormowania przewidzianego w Kodeksie cywilnym. Przepis art. 365 § 1 KC postanawia bowiem, że również „z ustawy” może wynikać dla wierzyciela uprawnienie do dokonania wyboru. Różnica między regulacją Kodeksu cywilnego a Kodeksu pracy wynika natomiast z art. 45 § 2 KP i polega na tym, że o ile w myśl art. 365 § 2 KC oświadczenie o wyborze świadczenia pochodzące od osoby uprawnionej jest wiążące, o tyle wybór roszczenia przez pracownika może w pewnych okolicznościach nie mieć takiego charakteru. Przepis art. 45 § 2 KP, wprowadzający wyjątek od ustalonej art. 45 § 1 i art. 56 § 1 KP zasady wyboru roszczenia alternatywnego przez pracownika stanowi bowiem, że sąd pracy może nie uwzględnić żądania pracownika uznania wypowiedzenia za bezskuteczne lub przywrócenia do pracy, jeżeli ustali, że uwzględnienie takiego żądania jest niemożliwe lub niecelowe. W takim przypadku sąd pracy orzeka o odszkodowaniu.

Kompetencja do orzekania wbrew woli pracownika nie zależy od swobodnego uznania sądu pracy. Skorzystanie z niej wymaga od sądu dokonania ustaleń wskazujących na to, że uwzględnienie żądania przywrócenia do pracy (uznania wypowiedzenia za bezskuteczne) – wybranego przez pracownika jest niemożliwe lub niecelowe. Dokonanie zaś prawidłowych ustaleń może nastąpić dopiero po przeprowadzeniu postępowania dowodowego i po wszechstronnym rozważeniu jego wyników. Dlatego też usprawiedliwiony jest wniosek, że gdyby ustawodawca nie przywiązywał wagi do terminologii, to zamiast słów „jeżeli ustali”, użyłby np. zwrotu „jeżeli uzna”, „jeżeli oceni” itp. Skoro jednak postąpił inaczej, to należy omawianemu uprawnieniu sądu pracy przypisać znaczenie zgodne z sensem ustawowego wyrażenia.

Podsumowując tę część rozważań można więc stwierdzić, że forma warunkowa wyrażenia „jeżeli ustali”, przyjęta w art. 45 § 2 KP oznacza, iż skorzystanie przez

sąd pracy z „wyboru” innego roszczenia alternatywnego jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy po zbadaniu sprawy i dokonaniu ustaleń dojdzie on do wniosku, że przywrócenie pracownika do pracy byłoby niemożliwe lub niecelowe. Tak więc w postępowaniu sądu mieszczą się nie tylko określone czynności, ale także proces myślowy obejmujący rozważenie zasadności roszczenia wybranego przez pracownika, ocenę podstaw faktycznych uprawniających do wyboru innego roszczenia oraz wnioski końcowe. Mówiąc inaczej, żeby zasądzić na rzecz pracownika odszkodowanie zamiast przywrócenia do pracy, sąd musi najpierw to ostatnie roszczenie uznać – w okolicznościach sprawy – za nieuzasadnione z powodu niemożliwości lub niecelowości reaktywowania stosunku pracy. Oznacza to, że wyrok wydany na podstawie art. 45 § 2 KP stanowi całość rozstrzygnięcia w sprawie i w takim zakresie ma powagę rzeczy osądzonej.

III

Przepis art. 45 § 2 KP, jako przepis prawa materialnego, nie wyjaśnia, jaką treść powinna mieć sentencja wyroku, w którym sąd pracy zamiast wybranego przez pracownika i zgłoszonego w pozwie roszczenia o przywrócenie do pracy zasądził na jego rzecz odszkodowanie. Kwestii tej nie rozstrzyga również art. 477¹ § 2 KPC dotyczący postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy. Przepis ten stanowi jedynie, że jeżeli pracownik dokonał wyboru jednego z przysługujących mu alternatywnie roszczeń, a zgłoszone roszczenie okaże się nieuzasadnione, sąd może także z urzędu uwzględnić inne roszczenie alternatywne. Jest on więc podstawą procesową do zastosowania art. 45 § 2 KP, jednak nie odpowiada na przedstawione zagadnienie prawne, które jest istotne ze względu na potrzebę określenia dopuszczalnych granic zaskarżenia orzeczenia i wiążącą się z nimi powagę rzeczy osądzonej. Ma ono także doniosłe znaczenie dla praktyki. Jego rozwiązanie może nastąpić przy pomocy stosowanego odpowiednio art. 365 § 3 KC oraz na podstawie art. 366 KPC dotyczącego powagi rzeczy osądzonej.

Przepis art. 365 § 3 KC reguluje sprawę przejścia prawa wyboru z pierwotnie uprawnionego na stronę drugą, stanowiąc, że jeżeli strona uprawniona do wyboru świadczenia wyboru tego nie dokonała, druga strona może jej wyznaczyć w tym celu odpowiedni termin, po którego bezskutecznym upływie uprawnienie do dokonania wyboru przechodzi na stronę drugą. W powołanym we wcześniejszej części uzasadnienia piśmiennictwie odnoszącym się do wymienionego przepisu przyjmuje się, że wierzyciel, który we właściwym czasie nie skorzystał z wyboru świadczenia, wskutek

czego prawo to przeszło na dłużnika, który również nie dokonał wyboru, musi objąć powództwem alternatywnie wszystkie świadczenia. Wybór przez dłużnika jednego ze świadczeń sprawia, że rozstrzygnięcie zamieszczone w wyroku ogranicza się tylko do tego świadczenia, bez potrzeby orzekania o innych, chociaż podstawą sporu i rozstrzygnięcia były okoliczności faktyczne dotyczące wszystkich żądań przemiennych. Stosując z modyfikacjami powyższą regulację do sytuacji określonej w art. 45 § 2 KP można by więc przyjąć, że gdy uprawnienie do dokonania wyboru przysługuje z mocy ustawy sądowi, ma on do dyspozycji wybór między dwoma roszczeniami, dokonanie zaś wyboru jednego z nich, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w sentencji wyroku, nie wymaga orzekania o oddaleniu drugiego roszczenia. Istota orzekania o roszczeniach alternatywnych polega bowiem w omawianej sytuacji na tym, że zasądzenie odszkodowania na podstawie uprawnienia przysługującego mu z mocy art. 45 § 2 KP nie wymaga oddalenia roszczenia o przywrócenie do pracy, gdyż sąd orzeka tylko o jednym roszczeniu alternatywnym. Zamykając tę część rozważań należy zatem stwierdzić, że unormowanie kwestii wyboru przez sąd roszczenia alternatywnego, przewidziane w art. 45 § 2 KP oraz w art. 477¹ § 2 KPC, ma charakter szczególny, wynikający ze swoistości stosunków pracy, który nie pozwala na stosowanie wprost wskazanych wcześniej przepisów Kodeksu cywilnego, lecz jedynie z omówionymi wyżej modyfikacjami.

IV.

Rozważając przedstawione zagadnienie prawne w płaszczyźnie art. 366 KPC należy przypomnieć, że według tego przepisu wyrok prawomocny ma powagę rzeczy osądzonej tylko odnośnie do tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto tylko między tymi samymi stronami. Stosownie do treści przytoczonej normy, granice przedmiotowe powagi rzeczy osądzonej określone są przez przedmiot rozstrzygnięcia i jego podstawę faktyczną, a zwłaszcza istotny jest stan sprawy z chwili wyrokowania. Według art. 321 § 1 KPC sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. Przepis ten, wprowadzając zakaz orzekania ponad żądanie, wskazuje jednocześnie, że powagą rzeczy osądzonej jest objęte żądanie pozwu i jego podstawą faktyczną, które znalazły odzwierciedlenie w sentencji wyroku. Wyjątek od zasady związania sądu granicami żądań powoda jest, obok art. 321 § 2 KPC, przewidziany w art. 477¹ § 1 KPC. Przepis ten, w sprawach z zakresu prawa pracy wnoszonych przez pracownika, uprawnia sąd do orzekania o roszczeniach, które nie zostały objęte żąda-

niem, lecz wynikają z faktów przytoczonych przez powoda, oraz o roszczeniach zgłoszonych wprawdzie w żądaniu, ale w rozmiarze mniejszym niż usprawiedliwiony wynikiem postępowania.

Na tle art. 321 § 2 KPC oraz art. 475 § 1 KPC, któremu obecnie odpowiada art. 477¹ § 1 KPC, pojawiły się w doktrynie kontrowersyjne poglądy co do granic powagi rzeczy osądzonej. Według autorów niektórych poglądów, oddalenie powództwa w sprawach, w których sąd nie jest związany żądaniem pozwu, stanowi również oddalenie roszczeń nie zgłoszonych w żądaniu lub przekraczających jego zakres, jeżeli roszczenia te były przedmiotem rozpoznania sądu. Zatem rozstrzygnięcie to pociąga za sobą powagę rzeczy osądzonej także co do tych oddalonych roszczeń (tak: J. Krajewski w glosie do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 1966 r., III PZP 15/66, NP 1967 z. 9, s. 1203). Zdaniem innych autorów, w stosunku do roszczeń przewidzianych w art. 321 § 2 i art. 475 § 1 KPC sąd może wyjść ponad żądanie strony, ale nie może w tym zakresie wyrokować w sensie niekorzystnym dla powoda. Byłoby to bowiem pogorszeniem jego sytuacji w porównaniu z tą, w której obowiązuje zasada nieorzekania ponad żądanie. Poza tym, żaden przepis nie upoważnia sądu do oddalenia powództwa w przedmiocie nie objętym żądaniem powoda. W związku z tym wyrok oddalający powództwo nie ma powagi rzeczy osądzonej co do oddalenia roszczenia, którego zasądzenia powód nie żądał (tak: S. Rejman w glosie do wyżej wymienionej uchwały, NP. 1967 nr 9, s. 1203). Jeszcze inne stanowisko w omawianej kwestii zajął W. Siedlecki, który w trzeciej glosie do tejże uchwały wskazał przede wszystkim na konieczność powiązania przedmiotowych (a także podmiotowych) granic powagi rzeczy osądzonej prawomocnego wyroku z faktycznym w danej sprawie przedmiotem rozstrzygnięcia, a nie z żądaniem powoda zgłoszonym w pozwie bądź w postępowaniu. Jego zdaniem, według art. 366 KPC, o granicach powagi rzeczy osądzonej prawomocnego wyroku decyduje podstawa sporu, przez którą należy rozumieć niewątpliwie „zespół okoliczności faktycznych”, z których wynikły roszczenia powoda niezaspokojone przez pozwanego, gdyż ich dotyczy spór. Stwierdzenie to należy odnieść także do sprawy, w której sąd nie jest związany żądaniem stron i w której podstawą sporu jest również ów zespół okoliczności faktycznych, z których powód wyprowadza swe żądanie. W omawianej kategorii spraw sąd orzeka o roszczeniach, „jakie wynikają z faktów przytoczonych przez powoda” (art. 321 § 2 KPC), zatem nie może ani wyjść poza faktyczną podstawę powództwa ani jej zmienić. Natomiast przedmiot rozstrzygnięcia nie musi się pokrywać z żądaniem powoda, ponie-

waż przedmiotem tym są także roszczenia nie uzewnętrznione w żądaniu, „wynikające z faktów przytoczonych przez powoda”. W konkluzji W.Siedlecki wyraził zapatrzywanie, że jeżeli w wymienionej kategorii spraw sąd ograniczył się tylko do zbadania roszczenia powoda w postaci zgłoszonej w żądaniu (tj. jego roszczenia procesowego), to tylko w tym zakresie wyrok korzysta z powagi rzeczy osądzonej. Jeżeli natomiast sąd przyjął, że roszczenia takie nie istnieją lub są nieuzasadnione, czemu dał wyraz w uzasadnieniu wyroku, to wyrok taki zgodnie z art. 366 KPC korzysta z powagi rzeczy osądzonej (OSPika 1967 z. 5, poz. 112).

Przytoczone poglądy zostały wprawdzie przedstawione w związku z problemem granic powagi rzeczy osądzonej w sprawach, w których sąd nie jest związany granicami żądania pozwu, czyli w tych, do których ma zastosowanie art. 477¹ § 1 KPC, a nie art. 477¹ § 2 KPC odnoszący się do wyraźnie określonych roszczeń alternatywnych, jednak są one pomocne także w rozstrzyganiu o granicach powagi rzeczy osądzonej wyroku zasądzającego roszczenie alternatywne.

Na aprobatę zasługuje zwłaszcza stanowisko, według którego o zakresie przedmiotowym powagi rzeczy osądzonej decyduje to, co jest faktycznym przedmiotem rozstrzygnięcia sądu. Pogląd ten został uznany jako trafny również w najnowszym piśmiennictwie (tak: Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego pod redakcją T.Erecińskiego, Wydawnictwo Prawnicze Warszawa 1999 tom I, s. 595-598 i 844-846). Uwzględniając go w rozważaniach nad przekazanym zagadnieniem prawnym należy przyjąć, że w sprawie, w której na podstawie art. 45 § 2 w związku z art. 56 KP oraz art. 477¹ § 2 KPC w związku z art. 8 KP sąd pracy zasądził na rzecz pracownika odszkodowanie zamiast żądanego przywrócenia do pracy, powagą rzeczy osądzonej objęte jest także żądanie przywrócenia do pracy, chociaż nie zostało formalnie oddalone. Zasądzenie odszkodowania jest bowiem równoznaczne z nieuwzględnieniem roszczenia o przywrócenie do pracy.

V.

Istota roszczeń alternatywnych na gruncie prawa pracy polega na tym, że gdy pracownikowi przysługują – na zasadzie rozłącznego wyboru – dwa lub więcej roszczenia przemienne, wybór jednego z nich i spełnienie go przez pracodawcę powoduje wygaśnięcie zobowiązania. Jeżeli z mocy ustawy, ze względu na ustalone okoliczności faktyczne, sądowi przysługuje uprawnienie do dokonania korekty decyzji pracownika i „wyboru” innego roszczenia, to przyznanie pracownikowi tego roszczenia w wyroku powoduje również wygaśnięcie zobowiązania pracodawcy, które wyni-

ka z nieuzasadnionego lub sprzecznego z przepisami prawa zwolnienia pracownika z pracy. Zatem powagą rzeczy osądzonej takiego wyroku będzie objęte także nie uwzględnione przez sąd, a wybrane przez pracownika roszczenie alternatywne. Tym samym prawomocność materialna wyroku będzie dotyczyła zarówno odszkodowania, jak i przywrócenia do pracy. W tej sytuacji wykluczona jest możliwość złożenia przez pracownika wniosku o uzupełnienie wyroku przewidziana w art. 351 § 1 KPC, zaś właściwym środkiem jego podważenia jest apelacja.

Na rzecz powyższego stanowiska przemawiają jeszcze dwa argumenty.

Jeden z nich wynika z różnicy zachodzącej między normą z art. 477¹ § 1 KPC a regulacją zawartą w art. 477¹ § 2 i art. 45 § 1 KP. Pierwszy z przepisów przewiduje, że w sprawie wszczętej z powództwa pracownika, w której sąd wydając wyrok orzeka o roszczeniach wynikających z faktów przytoczonych przez powoda także wówczas, gdy roszczenie nie było objęte jego żądaniem lub gdy zostało zgłoszone w rozmiarze mniejszym niż usprawiedliwiony wynikiem postępowania, przepisy o uzupełnieniu wyroku stosuje się odpowiednio. Oznacza to, że gdy sąd nie orzekł o wszystkich roszczeniach pracownika wynikających z przytoczonych przez niego faktów lub gdy przyznał je w rozmiarze mniejszym niż usprawiedliwiony wynikiem postępowania, pracownikowi przysługuje żądanie uzupełnienia wyroku w trybie art. 351 § 1 KPC albo co do roszczeń pominiętych może wytoczyć nowe powództwo. Wyłączona jest natomiast możliwość zaskarżenia apelacją wyroku w tej części, gdyż wymienione środki wykluczają się wzajemnie. Tego rodzaju rozwiązanie nie zostało przewidziane w art. 477¹ § 2 KPC ani też w art. 45 § 2 KP. Jego brak może więc uzasadniać tezę, że gdy w wyroku sąd orzekł o roszczeniu alternatywnym innym niż wybrane przez pracownika, pracownikowi nie przysługuje wniosek o uzupełnienie wyroku ani nowe powództwo, lecz wyrok taki podlegałby zaskarżeniu apelacją.

Drugi argument wskazujący na poprawność poglądu, że od wyroku wydanego na podstawie art. 477¹ § 2 KPC (i art. 45 § 2 KP) przysługuje apelacja, wiąże się z następstwami, jakie powstałyby w razie uznania, iż nieuwzględnienie przez sąd roszczenia o przywrócenie do pracy wybranego przez pracownika i zasądzenie na jego rzecz z urzędu innego roszczenia alternatywnego, tj. odszkodowania, wymagałoby zamieszczenia w wyroku rozstrzygnięcia o oddaleniu żądania przywrócenia do pracy. W takiej bowiem sytuacji pracownik mógłby nie zaskarżyć wyroku w części zasądza-
jącej odszkodowanie, natomiast wnieść apelację od wyroku w części oddalającej roszczenie o przywrócenie do pracy. Gdyby następnie sąd drugiej instancji, uznając

zasadność apelacji, wydał orzeczenie reformatoryjne, doszłoby do uwzględnienia obu roszczeń alternatywnych, choć dopuszczalne jest uwzględnianie tylko jednego. Gdyby z kolei sąd, powodowany troską o wydanie prawidłowego wyroku, oddalił apelację, wydałby orzeczenie niekorzystne dla pracownika mimo istnienia podstaw do jego uwzględnienia.

Z tych wszystkich przyczyn Sąd Najwyższy podjął uchwałę o treści przytoczonej w sentencji.

=====